

РІДКОДУБСЬКА Ганна
 Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0561-6835>
Anutabanditka1@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

В праці представлено теоретичний аналіз наукових джерел на вирішення проблеми профілактики соціального сирітства. В роботі представлено сучасна інтерпретація дефініції «профілактика», зміст цього визначення стає багатовимірним, і використовуються для позначення різних напрямів політики, групової та індивідуальної взаємодії. В праці розкрито теоретичні та практичні особливості розробки та здійснення профілактики соціального сирітства в сучасних умовах воєнного конфлікту. Українська система соціальної профілактики – трирівнева модель, здійснення попереджальних заходів первинної, вторинної і третинної профілактики.

Проаналізовано сучасну практику роботи соціального працівника щодо зниження кількості соціальних сиріт та розкрито сутність найдієвіших з них. В роботі визначено пріоритетні завдання профілактики соціального сирітства та охарактеризовано різні рівні взаємодії освітнього, соціально-політичного та суспільного середовища під час реалізації основних моделей профілактики. В процесі профілактики соціального сирітства, залишаються актуальними питання забезпечення ефективності діяльності суб'єктів соціальної роботи щодо раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг, попередження вилучення дитини із сім'ї, зокрема розроблення комплексних соціальних послуг для цієї категорії сімей та впровадження нових технологій соціальної роботи з ними.

Ключові слова: профілактика, соціальне сирітство, соціальний працівник, усвідомлене батьківство, профілактика соціального сирітства.

DOI: <http://doi.org/10.31891/pcs.2023.1.10>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Найважливішим етапом в успішній профілактичній роботі є виявлення відхилень у процесі соціалізації дитини, організація за її результатами корекційно-розвивальної роботи і надання відповідної допомоги. Інформацію про наявні або ж потенційні соціально-педагогічні проблеми працівник соціальної сфери отримує в ході здійснення діагностики об'єктів соціально-педагогічної діяльності. Отримані дані в ході експериментальної роботи використовуються працівником соціальної сфери з метою розробки корекційно-виховних технологій впливу на неї.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень та публікацій в сфері соціальної роботи показує, що профілактика соціального сирітства залишається предметом міждисциплінарних досліджень. Вона знаходить відображення в цілому ряді соціально-психологічних Н. Іванова, Л. Оліференко, соціально-педагогічних О. Кочерова, Ж. Петрочко, Т. Шанина, економічних В.Бочарова,

М. Лазутова, правових Л. Пірог, С. Бандура розвідках. Різні аспекти соціального сирітства як суспільної проблеми охарактеризовано у працях науковців Л. Данильчук, І. Звереві, Г. Лактіонової, В. Оржеховської, Л. Романовської, С. Толстоухової, О. Яременка тощо.

Система профілактики та соціалізації дітей-сиріт у контексті сучасної соціальної політики Української держави реалізується завдяки впровадженню результатів праць зарубіжних та українських дослідників.

Як засвідчує аналіз сучасних наукових праць в галузі загальної та соціальної педагогіки, соціальної роботи, політології, соціології, психології, останнім часом в Україні зріс дослідницький інтерес до проблем надання соціальної допомоги, розробки напрямів розвитку молодіжної політики, соціального захисту неповнолітніх, соціально-педагогічної роботи з ними, попередження і профілактики негативних соціальних явищ серед дітей та молоді. У цьому контексті важливу роль відіграють праці, присвячені проблемам соціально-педагогічної роботи з юними матерями (І. Братусь), формування у молоді навичок усвідомленого батьківства (Л. Данильчук, Т. Гусак, Г. Лактіонова), соціально-педагогічної

роботи з сім'ями (І. Трубавіна), підтримки молодих сімей (Т. Алексеєнко).

Так, науковці І. Зверева, М. Головатий, Л. Міщик, В. Поліщук, О. Безпалько, аналізують теоретико-прикладні аспекти становлення та функціонування інтегрованих соціальних служб, що створюються в системі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. С. Горбунова вивчає проблеми соціального захисту студентської молоді в умовах становлення ринкових відносин. І. Трубавіна розробляє основні шляхи надання соціальної допомоги проблемним сім'ям.

Нинішнє звучання поняття «профілактика» не вміщується в рамки формально-логічного пояснення. Конкретно-предметний зміст цього визначення стає багатовимірним, і використовуються для позначення різних напрямів політики, групової та індивідуальної взаємодії.

В нашому дослідженні, ми погоджуємось з В. Лохвицькою, що в тлумачному словнику із соціальної педагогіки та соціальної роботи під профілактикою розуміє: «сукупність заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню чого-небудь, на збереження порядку тощо». (Лохвицька В 2017р, с.128)

Актуальне визначення поняття «соціальна сирота» визначається як: «соціальне явище, яке характеризує особливий стан дитини, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитини, яка з причин чи власних інтересів не може залишатися в сімейному оточенні та потребує захисту чи допомоги з боку держави (Галатир, 2011, с. 11).

Українські науковці Л. Артюшкіна та А. Полянничко категорію «соціальних сиріт» також розглядають як «особливу соціально-демографічну групу дітей, які формально мають батьків, але в силу соціальних, економічних, морально-психологічних та фізичних причин фактично позбавлені батьківського піклування» (Л. Артюшкіна & А. Полянничко, 2004р, с. 268).

Сучасна система соціальної профілактики представлена у науковій літературі та практиці як трирівнева модель, що передбачає реалізацію превентивних заходів первинної, вторинної і третинної профілактики на макро, мезо та мікро рівнях.

Проте, нині в наукових розвідках недостатньо уваги приділено теоретико-прикладним особливостям профілактики соціального сирітства як необхідної умови ефективної роботи з цим явищем.

3. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розкриття теоретичних і практичних аспектів розробки та здійснення профілактики соціального сирітства в сучасних умовах російсько-українського військового конфлікту.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення для опрацювання наукових джерел з проблеми дослідження.

4. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Приоритетним завданням профілактики соціального сирітства, на нашу думку, є підтримка та допомога сім'ям з метою створення позитивного мікроклімату в родині

Ми погоджуємось із науковими поглядами І. Сопівник, який вважає: «одним із основних шляхів первинної профілактики соціального сирітства є формування у молоді системи сімейних цінностей, зокрема: подружжя вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана предків, догляд за їхніми могилами, взаємна любов батьків, злагода та довір'я між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм стосунків, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, здоровий спосіб життя, дотримання народних звичаїв, оберігання традицій, гостинність, сімейна відкритість щодо суспільного життя, багатодітність» . (І. Сопівник, 2018р, с7.)

Профілактична робота безпосередньо у громадах здійснюється фахівцями із соціальної роботи, посади яких були введені у штати центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2012 році. У першу чергу, вона спрямована на:

- 1) зниження числа позбавлень батьківських прав через здійснення заходів з підвищення виховного потенціалу батьків, розвитку навичок догляду за дитиною;
- 2) зниження чисельності дітей, що потрапляють в установи без позбавлення

батьків батьківських прав або за заявою батьків;

3) роботу з сім'єю на різних стадіях життєвих обставин з метою недопущення вилучення дитини з родини;

4) проведення інформаційно-просвітницьких та інших заходів, спрямованих на посилення орієнтації молоді району, учнів старших класів загальноосвітніх шкіл району на шлюб та відповідальне батьківство. (А. Галатир 2011р, с.272)

Соціальні працівники можуть здійснювати профілактику соціального сирітства в навчальних закладах. Основними завданнями профілактичної роботи визначаємо такі: створення сприятливих умов мікросоціуму дитини з метою профілактики виникнення складних життєвих ситуацій; здійснення діагностики, корекції та консультивання із соціально-педагогічних проблем для дітей та сімей «групи ризику»; реалізація превентивних заходів, спрямованих на попередження й усунення прямих і непрямих десоціалізуючих чинників впливу на особистість та її оточення.

Однією з національних стратегій, направлених на профілактику виникнення соціальних сиріт, є «Національна стратегія профілактики соціального сирітства до 2020 року», розроблена Міністерством соціальної політики спільно з Дитячим фондом ООН в Україні (ЮНІСЕФ) та громадськими організаціями, серед яких міжнародна організація «Право на здоров'я» (HealthRight International) в Україні.

Стратегія зорієнтована, на роботу з кризовими сім'ями та запобігання вилученню з них дітей; розвиток сімейних форм виховання.

Отже, у ході виконання вищезазначеної стратегії виконується:

- повернення до навчальних планів освітніх закладів факультативного курсу «Етика і психологія сімейного життя»;
- забезпечення раннього виявлення, прийому та передачі до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформації про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- сприяння працевлаштуванню та зайнятості працездатних членів сімей групи ризику;

- порушення питання про вилучення дитини із сім'ї лише при безпосередній загрозі її життю і здоров'ю у даній сім'ї та у зв'язку з негативним результатом соціального супроводу;

- ведення закладами освіти внутрішньошкільного обліку дітей, які потребують посиленої уваги з боку педагогічного працівника, соціального педагога, та інформування про це відповідної служби у справах дітей і центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

- проведення закладами освіти профілактичної та просвітницької роботи з дітьми, підлітками, молоддю з числа сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

- розробка та впровадження ефективних форм роботи з профілактики соціального сирітства;

- виявлення на ранній стадії сімей, які неспроможні або не бажають виконувати функції по догляду за дітьми, вживання заходів соціальної підтримки сімей, попередження руйнування сімей і перетворення дітей на соціальних сиріт;

- поліпшення рівня обслуговування дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки до самостійного життя;

- впровадження ефективних форм і методів роботи з дітьми, які перебувають в прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, під опікою та піклуванням;

- інтеграція зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, спрямованих на захист прав дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Соціальну профілактику сирітства варто розпочинати через проведення просвітницької, профілактичної, тренінгової роботи, сприяти розвитку відповідального ставлення батьків до виховання дитини як особистості, здатної до реалізації своїх потенційних можливостей.

Дієвими формами профілактики соціального сирітства, на нашу думку, може бути спільне створення дерева роду, свята у родинному колі, розробка родинного мосту,

введення дня добрих справ, вечір великої родини, ведення соціальним педагогом абетки родинного виховання, проведення днів довіри, родинних свят та інш.

5. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Отже, основною метою профілактики соціального сирітства є відновлення у дитини порушених моральних, культурних, соціальних і міжособистісних зв'язків, формування досвіду вирішення життєвих проблем і відповідальної поведінки в питаннях планування й створення сім'ї.

Основним завданням фахівця є своєчасне виявлення вразливих сімей та дітей, врегулювання доступності кожного члена

сім'ї до соціальних послуг шляхом обстеження та оцінки їх потреб у таких послугах, а також активне їх залучення до вирішення власних проблем.

З огляду на вищезазначене актуальним залишається питання забезпечення ефективності діяльності суб'єктів соціальної роботи щодо раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг, попередження вилучення дитини із сім'ї, зокрема розроблення комплексних соціальних послуг для цієї категорії сімей та впровадження нових технологій соціальної роботи з ними.

Перспективами подальших наукових досліджень визначаємо аналіз діяльності державних та громадських інституцій у сфері профілактики адиктивної поведінки серед підлітків.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка у схемах і таблицях: [навч. посібник] К.: Логос, 2003.
2. Білан В.А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. Черкаси, 2018. №3.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009.
4. Возна Ю.В. Роль і функції соціального педагога в роботі з дітьми з обмеженими можливостями. *Збірка наукових праць ЧНУ*. Черкаси, 2008. С. 36-39.
5. Галатир А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2011. № 3. С. 10-14.
6. Декларація соціального прогресу та розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116 (дата звернення: 25.10.2022).
7. Інвалідність і суспільство: навчальний посібник / заг. ред. Л. Байда, О. Красюкова-Енс. Київ: Канадський центр вивчення неповносправності; ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України», 2012.
8. Комар Т. О. Особливості дезадаптації студентів з особливими потребами. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. Київ : Університет «Україна», 2005.
9. Остролюцька Л.І. Соціальна робота з дітьми та молоддю з інвалідністю: міфи та українська реальність *Педагогічний альманах*, 2012. Вип. 16. с. 242 –247.
10. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: [навч. посіб.]К. : Кондор 2005. 560 с.
11. Сопівник І. В. Формування сімейних цінностей та батьківської відповідальності – основа первинної профілактики соціального сирітства *Соціальна профілактика сирітства : матеріали науково-практичного семінару* (м. Київ, 20 бер. 2018 р.). Київ, 2018., с. 7-9.
12. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування Л. М. Артюшкіна, А. О. Полянничко *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 2 (59). С. 42 – 47.
13. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с

References

1. Bezpalko O.V. Sotsialna pedahohika u skhemakh i tablytsiakh: [navch. posibnyk] K.: Lohos, 2003. [in Ukrainian]
2. Bilan V.A. Art-terapiia yak odyin iz zasobiv estetetoterapii v korektsiino-pedahohichnii roboti defektoloha Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. Cherkasy, 2018. №3. [in Ukrainian]
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF “Perun”, 2009. [in Ukrainian]
4. Vozna Yu.V. Rol i funksiia sotsialnoho pedahoha v roboti z ditmy z obmezhenymy mozhlyvostiamy. Zbirka naukovykh prats ChNU. Cherkasy, 2008. S. 36-39. [in Ukrainian]
5. Halatyr A. Shchodo prychnyn vynyknennia yavyshcha sotsialnoho syritstva u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina"*. 2011. № 3. S. 10-14.

6. Deklaratsiia sotsialnoho prohresu ta rozvytku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116 (data zvernennia: 25.10.2022). [in Ukrainian]
7. Invalidnist i suspilstvo: navchalnyi posibnyk / zah. red. L. Baida, O. Krasiukova-Ens. Kyiv: Kanadskiy tsentr vyvchennia nepovnospravnosti; VHSPo «Natsionalna Asambleia invalidiv Ukrainy», 2012. [in Ukrainian]
8. Komar T. O. Osoblyvosti dezadaptatsii studentiv z osoblyvymy potrebamy. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : Universytet «Ukraina», 2005. [in Ukrainian]
9. Ostrolutska L.I. Sotsialna robota z ditmy ta moloddu z invalidnistiu: mify ta ukrainska realnist Pedahohichnyi almanakh, 2012.Vyp. 16. s. 242 –247. [in Ukrainian]
10. Palchevskiy S.S. Sotsialna pedahohika: [navch. posib.]K. : Kondor 2005. 560 s. [in Ukrainian]
11. Sopivnyk I. V. Formuvannia simeinykh tsinnosti ta batkivskoi vidpovidalnosti – osnova pervynnoi profilaktyky sotsialnoho syrytstva Sotsialna profilaktyka syrytstva : materialy naukovykh praktychnoho seminaru (m. Kyiv, 20 ber. 2018 r.). Kyiv, 2018., s. 7-9. [in Ukrainian]
12. Spetsyfika profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha zahalnoosvitnoi shkoly-internatu dla ditei-syryt ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia L. M. Artiushkina, A. O. Polianychko Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. 2004. № 2 (59). S. 42 – 47. [in Ukrainian]
13. Tlumachnyi slovnyk-minimum iz sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty / upor. L. V. Lokhvytska. 2-he vyd., onovl. Ternopil : Mandrivets, 2017. 232 s[in Ukrainian]

Abstract
RIDKODUBSKA Hanna

PREVENTION OF SOCIAL ORPHANHOOD

An author presented the theoretical analysis of scientific sources on the decision the problem of social orphanhood. An author analysed modern interpretation of definition «prophylaxis», maintenance of this determination becomes multidimensional, and used for denotation of different directions of politics, group and individual cooperation. An author exposed the theoretical and practical features of development and realization the prophylaxis of social orphanhood in the modern terms of military conflict. The Ukrainian system of social prophylaxis is a three-level model, realization of warning events of primary, secondary and tertiary prophylaxis.

An author analysed modern practice the work of social worker in relation to the decline of amount of social orphans and essence of most effective is exposed from them. An author defined in-process foreground jobs the prophylaxis of social orphanhood and different even cooperations are described educational, socio-political and public environment during realization of basic models of prophylaxis. In the process prophylaxis of social orphanhood, the questions of providing efficiency activity of subjects of social work remain actual in relation to the early exposure of families that ended up in difficult vital circumstances, grant to them of social services, warning of exception of child from family, in particular development of complex social services for this category of families and introduction of new technology of social work with them.

Keywords: *prophylaxis, social orphanhood, social worker, realized paternity, prophylaxis of social orphanhood.*

Стаття надійшла до редакції 12.01.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Рідкодубська Г.. Особливості профілактики соціального сирітства. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. № 1. С. 67-71.

Ridkodubska H. (2023) Prevention of social orphanhood. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, № 1, pp. 67-71.